

Die uw jeugd vernieuwt als die van een arend

De Reformatie

Weekblad tot ontwikkeling van het gereformeerde leven

kerkelijk leven

J.H. Kuiper ■

En nu actie!

Wat kun je als kerk concreet doen in de klimaatcrisis?

In dit nummer

<i>Kerkelijk leven</i> - J.H. Kuiper En nu actie!	633
<i>Meditatief</i> - P. Schelling Zorg/Overvloed	637
<i>Wandelen met God</i> - J.T. Oldenhuis Het is de mens gezet eenmaal te sterven	638
<i>Boekbespreking</i> - H. Veldman Calvin - op vakantie?	641
<i>Achtergronden</i> - P. Houtman Seks in de kerk	642
<i>Samenleving</i> - J. Westert Ziek van de kerk	646
<i>Aan de broederweg</i> - P. Niemeijer Terugblik op een benoeming	648
<i>Uit de kerken</i>	

De ex-burgemeester van Londen, Ken Livingstone, kwam vorig jaar speciaal naar Nederland om tijdens een nationaal congres over klimaatverandering uit te leggen welke maatregelen hij in Londen genomen heeft om deze wereldstad klimaatneutraal te maken. Het waren een aantal opvallend kleine maatregelen. Bij elk ervan zou je zeggen: het zet geen zoden aan de dijk. Maar bij elkaar genomen veranderde er veel. Het gaat dan om dingen als het ontmoedigen van plastic boodschappentasjes tot sedum-zoden, in dit geval op het dak. Het is, dat besef ik, exemplarisch om daarbij te denken aan de dag der kleine dingen uit de profetieën van Zacharia, maar het ging wel door me heen, toen ik die toespraak hoorde.

Eenzelfde beeld komt naar voren bij onderzoeken rond de Nederlandse veeteelt. De manier waarop wij koeien houden levert onevenredig veel methaangas op, een van de sterkere broei-

kasgassen. Het kan ook anders, met een pakket van maatregelen die op zichzelf genomen niet het wondermiddel zijn waar we op zitten te wachten, maar bij elkaar toch effect sorteren. Zie hiervoor de rapporten daarover op de website van het Centrum voor Landbouw en Milieu, www.clm.nl.

Als we in dit artikel en dat van volgende week gaan nadenken over de vraag wat we als kerk concreet kunnen doen in de klimaatcrisis, is dit voldoende om te beseffen dat onze per definitie kleine bijdrage er terdege toe doet. In Nederland en mondiaal. Het is een vervolg op de artikelen in de Reformatie van 17 mei 2008 en 27 september 2008 (zie www.dereformatie.nl). Voor een meer abstracte onderbouwing verwijst ik daarnaar. Voor deze concretisering ben ik uitgedaagd door één van de generaal-diaconale deputaten.

Prioriteit?

Je kunt je afvragen of het een goed idee is dat we aandacht geven aan dit onderwerp. In de week dat ik dit artikel schrijf, staan de kranten vol met berichten over snelle stijging van de werkloosheidscijfers. Tegelijk zijn de berichten over de pensioenfondsen steeds meer in mineur. De economische crisis zet door en, als het allemaal klopt, moet het ergste nog komen. Een keiharde sanering van een uit de hand gelopen consumptiemaatschappij.

Toch zou het een verkeerde conclusie zijn dat de klimaatcrisis wel in de koelkast kan tot we weer geld hebben om ons daarmee bezig te houden, alsof het een soort luxe is. Onlangs in een gesprek merkte iemand op dat het woord consumptiemaatschappij echt iets is uit de jaren zestig van de vorige eeuw en dat je daar nu niet meer over kunt praten. Dat is nu net het probleem. Dat wil ik wel doen. Zonder de neomarxistische visie achter het woord consumptiemaatschappij over te nemen, kun je toch zeggen dat de hanteerders van de term de maatschappij om hen heen op een gevoelig punt raakten. Er zit teveel samenhang tussen de klimaatcrisis en de economische crisis, om de eerste maar even te vergeten. In het artikel van volgende week kom ik hierop terug als we nadenken over de vraag wat onder andere de prediking concreet kan bijdragen aan bewustwording rond de klimaatcrisis.

Als inleiding is dit eerst genoeg om aan te geven dat de klimaatcrisis niet de koelkast in kan. Gezien de opwarming van de aarde die in Nederland en West-Europa snel doorzet, zou dat een onverantwoorde bijdrage aan het broeikas effect zijn. (Zie voor de snelle opwarming in onze regio de website van het KNMI met de publicatie 'De staat van het Klimaat in 2008').

De kerk als deelnemer aan het economische verkeer

Ons kerkverband kent zo'n 270 kerken met waarschijnlijk ongeveer evenveel kerkgebouwen. In enkele gevallen wordt gebruik gemaakt van een middeleeuws kerkgebouw (Steenwijk en Westeremden bijvoorbeeld). Er zijn, ook de laatste jaren, behoorlijk wat nieuwe kerken gebouwd. Heel vaak is er sprake van gebouwen uit het begin of het midden van de vorige eeuw. In al die kerken moet onderhoud gepleegd worden, is er sprake van restauratie, raken verwarmingsinstallaties versleten, enz. Uiteraard heb je dan te maken met de beperkingen van een bestaand gebouw. In al die gevallen echter ga je als kerk investeren en neem je beslissingen: wat willen we en wie gunnen we de opdracht? Evenveel kansen om daarbij keuzes te maken die duurzaam zijn, dat wil zeggen: waarbij je rekent met de mensen die na ons op deze wereld leven. Duurzaam en klimaatbestendig liggen in elkaars verlengde. Er zit nog een ander aspect aan. De keuzes die je daarbij als verantwoordelijk orgaan binnen de gemeente maakt, raken de kerkleden. Kies je voor de op korte termijn goedkoopste, maar niet duurzame oplossing, of kies je voor de lange termijnoplossing die in het begin wat meer kost, maar misschien op den duur geld oplevert? Mag het ietsje meer kosten? Hoe duurzaam is je inkoopbeleid? Dat begint al met een analyse van wat je nu eigenlijk wilt met het gebouw in kwestie.

Zuinig én koel

Als je je bewust bent van de discussie over de klimaatverandering, komen twee dingen naar voren:

Kunnen we met elkaar het tempo van de klimaatverandering wat vertragen? Bij deze vraag hoort het zoeken naar energiearme oplossingen.

De verandering gaat wel door; hoe moeten we ons daaraan aanpassen?

Hier worden respectievelijk de woorden mitigatie (verzachten) en adaptatie (aanpassen) voor gebruikt. Als kerk heb je met beide te maken: Vaak zijn er heel wat mogelijkheden om energie te besparen. Toen het gas niet op kon, keek men niet op een kubieke meter gas extra. Nu letten we meer op goede isolatie en zuinig gebruik. De weer oplopende energieprijzen geven daarvoor ook aanleiding.

Nu de zomers warmer worden, komt de vraag naar een koel kerkgebouw sterk naar voren. Het wordt al steeds moeilijker mensen voor een tweede kerkdienst binnen te krijgen, maar als het in het gebouw bloedheet is in de zomer is dat een extra belemmering die niet nodig is. De vraag naar koeling komt naar voren. En de voor de hand liggende oplossing: airconditioning, strijdt met het bovenste punt, nog afgezien van de prijs ervan voor een kerkgebouw.

Een beetje architect weet andere oplossingen te bedenken.

Hiermee samen hangt de vraag naar een goede ventilatie, een goed binnenklimaat. Een slaapverwekkende preek is al erg genoeg. Een goede preek in een slaapverwekkend gebouw een gemiste kans. Voor de scholen wordt hier speciaal op gelet. Vaak hebben die te maken met dezelfde gebouwen uit het midden van de vorige eeuw als de kerken. In sommige provincies worden campagnes gevoerd rond het binnenklimaat van scholen (onder andere Drenthe). Ik denk dat je daar als kerk veel van kunt leren.

Zelf kwam ik dit tegen toen ik op een niet te warme zomerdag mocht preken in een kort daarvoor goed geïsoleerd kerkgebouw, waar echter de temperatuur tot slaapverwekkende hoogten steeg. Het eerste punt was goed opgepakt, het tweede was vergeten. Rekenen met de klimaatverandering is dus ook een liturgische vereiste.

Duurzaam inkopen begint met het vragen van een goede offerte. Wil je het aspect van de klimaatverandering daarin terugvinden, dan moet je dat op dat moment onder woorden brengen: wij willen een kerkgebouw dat energiezuinig is én koel én een goed binnenklimaat heeft. De ervaring leert dat je niet achteraf daar nog eens mee moet aankomen. Je moet het meenemen in het begin van de onderhandelingen. Natuurlijk is dit het eenvoudigste als je nieuwbouw pleegt. Maar ook met bestaande bouw is veel mogelijk. De ervaring leert ook dat je daarbij niet moet afgaan op de eerste reactie van aannemers/installateurs. Je kunt ook zoeken naar bedrijven die zich op dit punt gespecialiseerd hebben. Dat kan uiteraard via Google, maar soms is op de provinciale website een lijst te vinden. Als de provincie zo'n website heeft, is dat een goede start om informatie op te doen en mogelijkheden op een rij te zetten. Laat je als kerkenraad, taakgroep financiën en beheer of commissie van beheer goed adviseren. En zet de wens voor een klimaatbestendig gebouw gewoon door, al ziet de aannemer leeuwen en beren op de weg. Voor hem is het misschien het gemakkelijkste de routine te volgen. Maar daag hem uit!

Inkoppers

Is het allemaal de moeite waard? Ik denk het wel. Afgezien van de winst voor het klimaat, ligt er ook winst voor de kerkelijke kas. Een paar dingen:

Een van de meest voor de hand liggende maatregelen is het goed inregelen van de verwarming. Ik ken een koster die daarop stond en op die manier de behoorlijk hoge energierekening tot minder dan de helft wist terug te brengen.

Ga er niet te snel van uit dat iedere installateur dit uiteraard wel goed regelt: het blijkt een specialistische kennis te zijn en er bestaan zorgen

dat die kennis verdwijnt. Een installateur die aangesloten is bij de brancheorganisatie UNETO-VNI kan in ieder geval de goede informatie vinden.

Laat goede ventilatie een vereiste zijn voor een kerkgebouw of vergaderlocatie, houdt het wel zelf in de hand. Oude mensen weten feilloos het verschil tussen ventilatie en tocht - en ze zijn bang voor het laatste. Ongecontroleerde kou naar binnen is tegelijk warmte naar buiten. Kunnen de kieren gedicht en de ramen voorzien van dubbelglas?

Wat ideëler, maar ook binnen de mogelijkheden, zijn de alternatieve energiebronnen. Kun je gebruik maken van groen gas? Dat is een keuze voor een wat hogere prijs. Zijn er andere mogelijkheden om het gebouw te verwarmen, zonder gebruik te maken van de bronnen voor fossiele energie? Dit hangt samen met de intensiteit van het gebruik van het gebouw. Een mogelijkheid zou het gebruik van aardwarmte kunnen zijn: de warmte van de zomer sla je op in het grondwater en die gebruik je 's winters voor verwarming. Warmte en koeling in één systeem. De terugverdiensijd is lang, maar we hebben als kerk ook een lange adem.

Misschien liggen er mogelijkheden in de directe omgeving van het gebouw. Is er een bedrijf in de buurt dat warmte over heeft?

Wordt de warmte van een bedrijf iets verder weg toch al getransporteerd naar de omgeving waar je gebouw staat? De politiek in Nederland vindt het langzamerhand onverantwoord dat die warmte zomaar in de lucht of het oppervlaktewater verdwijnt.

Kun je iets met zonnewarmte en/of elektriciteit uit zonne-energie? Soms zijn er kerkgebouwen met flinke daken op het zuiden die je daar goed voor zou kunnen benutten. Als dat zo is, moet je meestal een afspraak maken met de plaatselijke energiemaatschappij over teruggeven aan het net van de voor jezelf overtollige energie. Een 'slimme meter' is dan nodig.

Laat je informeren over de mogelijkheden voor subsidiëring. Dat wisselt per jaar en soms moet je er snel bij zijn. Een subsidie die je op weg helpt is dan te prefereren boven een die bijdraagt in de exploitatiekosten - en die zomaar weer kan verdwijnen. Ik ben me bewust van de discussie uit de jaren zestig over subsidiëring van kerkgebouwen, maar moet het hier toch noemen.

Hoe ga je om met de hemelwaterafvoer? De bovengenoemde sedumdaken zijn een manier om dat even vast te houden. Je kunt ook kiezen voor een systeem waarbij dat water op het terrein van de kerk zelf in de ondergrond terecht komt. Je helpt hierdoor eraan mee om wateroverlast elders te voorkomen bij de steeds meer voorkomende 'tropische' plensbuien.

Duurzaam inkopen

Wie de discussie over duurzaam inkopen een beetje volgt (zie bijvoorbeeld www.trouw.nl in de afdeling groen), merkt dat er een internationale kant aan zit. Duurzaam inkopen staat in een veel bredere context dan de vragen rond energie en klimaat alleen. De rijksoverheid heeft ervoor gekozen ook vanuit het besef dat wij niet moeten bijdragen aan situaties die we in ons eigen land niet zouden dulden, kinderarbeid bijvoorbeeld. Soms kom je dan schrijnende dingen tegen: de vraag vanuit het westen voor zonnecellen levert bij de producenten in China een ontstellende milieuvervuiling op.

Bekend is ook de discussie over de relatie van onze vraag naar bio-energie en de voedselcrisis. Wie echt duurzaam wil zijn, komt dus niet onder kritisch nadenken uit. In het volgende artikel wil ik doordenken over de vraag wat we als kerk kunnen betekenen in die discussie. We hebben per definitie een mondiaal aspect (zie Zondag 21: uit het hele menselijke geslacht vergaderd). Hoe brengen we dat als plaatselijke kerk tot uiting?

Jan Kuiper is productontwikkelaar bij het Steunpunt Gemeenteopbouw en ook werkzaam bij het team Leefomgevingskwaliteit van de provincie Drenthe.

HOOFDREDACTEUR:

Prof. dr. A.L.Th. de Bruijne

OVERIGE REDACTIELEDEN:

Prof. dr. E.A. de Boer, Prof. dr. S. Griffioen, Prof. dr. G. Kwakkel, Drs. B. Luiten, coördinator 'Kerkelijk leven' en 'Wandelen met God', Dr. J.H.F. Schaeffer, J. Westert, coördinator 'Samenleving'.

MEDEWERKERS:

J.J.D. Baas, coördinator 'Opvoeding en onderwijs', J.M. de Jong, rubriek 'Kunst', Ds. G. Riemer, coördinator 'Van binnen naar buiten', Dr. J. Smelik, rubriek 'Kerk en muziek', Drs. H. Veldman, rubriek 'Kort historisch'.

BESTUURSLEDEN STICHTING

DE REFORMATIE:

Drs. B. Bos (voorzitter),
F.H. Haveman (penningmeester)

BLADMANAGEMENT:

Mevrouw M.T. Kremer
Scholma Druk bv, Postbus 7
9780 AA Bedum, tel. 050 3013636
Alle stukken voor de redactie bij voorkeur per E-mail: reformatie@scholma.nl, ingeval per post via bovengenoemde postbus.
Uitgever: Print Media bv, Bedum
Technische realisatie:
Scholma Druk bv. Bedum

ADMINISTRATIE EN

ADVERTENTIES:

Scholma Druk, postbus 7,
9780 AA Bedum.
Telefoon: 050 - 3653537.
Fax: 050 - 3012732
(o.v.v. Reformatie).
E-mail: reformatie@scholma.nl
Aanlevering advertenties in overleg.
ING Bank: 66.30.92.620

ABONNEMENTSPRIJZEN:

€ 49,95 per jaar
studenten € 19,50;
buitenland € 130,00
- abonnementsjaar loopt van
1 januari t/m 31 december

- opzegging van het abonnement dient 1 maand voor aanvang van het nieuwe abonnementsjaar schriftelijk of per e-mail te geschieden (voor 1 december).
Losse nummers € 1,50 (incl. porto).

De Reformatie is op Daisy cd-rom verkrijgbaar bij de Chr. Blindenbibliotheek voor blinden en slechtzienden.
Tel. (0341) 565499.

ADVERTENTIES (acquisitie en verkoop):

J. Hoogenboom, tel. 050-4091204,
fax 050-4091252
e-mail: info@hoogenboom-communicatie.nl
Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

Web: www.dereformatie.nl
ISSN 0165-5191

Zorg/Overvloed

‘Iedereen at en werd verzadigd.’

Marcus 6: 42

P. Schelling ■

Wat zitten er toch parels in zo'n klein verhaal van Marcus! Hij, de stenograaf van de preken van Petrus, schrijft altijd snel en kort, en zo zet hij de schatten van het evangelie soms in een paar woorden neer. Maar die korte stijl dwingt ook tot grote aandacht: ieder woord telt!

Neem nu de afloop van dat rust- en werkverhaal van het koninkrijk. De (verdiende!) rust was hun toegezegd, maar het werk golfde hun tegen. Dus: 'Heer, stuur hen weg, want ze hebben straks geen eten!' Maar Hij: 'Beter idee: geven jullie hun te eten!' Rust? Werk! En dienst dus!

We kunnen ons hun reactie voorstellen: 'Daar hebben we toch geen geld genoeg voor?' Maar Hij houdt vol: 'Ga eens kijken hoeveel broden jullie bij je hebben.' 'Vijf, en twee vissen.'

Einde verhaal dus.

Niks einde verhaal. Ga de tafel maar dekken! Maak groepen - als de 'bedden' in een moestuin - van 100 en 50, het moet een ordelijke en feestelijke maaltijd worden. Hij neemt in de ene hand een brood, in de andere een (geroosterde?) vis, kijkt omhoog naar Vader en zegt: 'O Vader, die al 't leven voedt, kroon onze tafel met uw zegen.' - of woorden van gelijke strekking...

Tussen haakjes: als u nog een psalmboekje hebt van (over)grootvader, met maar 12 gezangen, kijk nog eens naar 10 en 11: mooie melodietjes, prachtige eerbiedige teksten; pareltjes uit een oude kerk- en gezinscultuur!

En dan gebeurt het. Hij begint te breken en de twaalf beginnen te lopen. Vijftig groepen van 100, honderd van 50, 5000 mensen (vs. 44!) - ze zullen hulp hebben gekregen, anders was dat ondenkbaar. En Hij breekt maar door en deelt maar door. Hij zei ooit dat de Zoon de Vader nadoet (Joh. 5: 19b). Kijk maar: in Sarefat ging het net zo: er bleef meel in de pot en de oliekruid raakte niet leeg (1 Kon. 17: 16).

Dus: iedereen at en werd verzadigd. Verzadigd! Kijk naar dat wonderlijke slot. Mijn vader zei ook altijd: 'Maak je bord schoon, m'n jongen, kruimeltjes is ook brood!' Je ziet ze lopen, de twaalf: elk een mand vol restanten brood en vis! Voor de dichtstbijzijnde voedselbank...

Wat zetten we boven dit slot?

Na rust, werk en dienst: zorg. Ik zag Marcus' verhaal in een missionaire prikkel en sprak van het karwei van het koninkrijk. Die twaalf van Christus (min één helaas) werden later immers vissers in de zee van mensen en maaiers op de rijpe velden. Dus als Hij ons de mensen aanwijst om hen te dienen met het brood dat hun honger naar leven en geluk en rust echt stillen kan, staren wij vaak wat machteloos naar het weerbarstige karwei. Maar laten we nou zeker zijn van zijn zorg voor die mensen, en ook voor ons die hen dienen mogen. Ik bedoel: blijf vertrouwend bidden om missionaire vindingrijkheid in je leven. Wat Hij van je verwacht geeft Hij je!

Want... er is overvloed om te delen! De Zoon van de Vader, de Vorst van het koninkrijk, beschikt over de sleutel van de hemelse voorraadkamers. Vol brood en hulp en zorg. Maar vooral: vol genade! Want Hij, de Zoon, bracht een offer dat 'meer dan genoeg [is] om de zonden van de hele wereld te verzoenen' (DL II 3). Verbazend overvloedige genade! Wie zou je daarin nou niet willen laten delen?

Wat willen wij meer voor missionaire stimulans dan dit beeld van de Heiland met een brood en een vis in de hand en ogen vol ontferming voor al die schapen zonder herder? Zou je niet zijn discipel willen zijn?

Ds. Pieter Schelling is emerituspredikant van de Gereformeerde Kerk te 's-Hertogenbosch

Het is de mens gezet eenmaal te sterven...

Teer is het onderwerp dat ik gekozen heb deze keer. Ik heb er lang mee rond gelopen, of ik er wel over zou schrijven. Het gaat over de dood, over het sterven, over ons sterven, en over wat er dan allemaal omheen gebeurt en gebeuren moet. Over rouwadvertenties en begrafenissen. Dat zijn allemaal heel persoonlijke zaken, waarbij zo gemakkelijk mensen in hun diepste gevoelens worden geraakt. Ik zal er voor moeten zorgen, dat mijn woorden niet de lading krijgen van projectielen die via onbeschermden banen lukraak neervallen in het publiek. Maar heel voorzichtig wil ik er toch wel iets over kwijt omdat we er allemaal mee te maken krijgen.

J.T. Oldenhuis ■

Heden hij/zij, morgen wij

Sterven en begrafenissen: als ik het zo zeg, is het nog onpersoonlijk. Maar ook dan is het al iets wat we allemaal eerder of later, vaker of minder vaak, meemaken. Als ik het nog wat anders formuleer komt het dichterbij: sterven en begraven worden. Dat zal ons allen overkomen, als Christus niet vóór die tijd terugkomt. "Het is de mens gezet eenmaal te sterven", luidde de enigszins plechtige NBG-vertaling. Er klonk iets in mee van een onontkoombare regel die voor alle mensen is gesteld. In de NBV klinkt het haast gewoon als een constatering: eens moeten mensen sterven. Maar juist omdat het er zo 'kaal' staat, zonder lidwoorden en zonder nadere bepaling, zo heel simpel, is de indruk van dat simpele zinnetje dezelfde. Het is een 'wet' waaraan ons bestaan als mens onderworpen is. En dus krijgen we daar allemaal mee te maken. En zouden we er over moeten nadenken.

Advertenties

De nabestaanden delen het sterven van hun geliefden mee in advertenties en via rouwkaarten. Ze hebben er vaak geen ervaring mee. Gelukkig beschikt de begrafenisondernemer over een boek met voorbeelden. En dan nog komen er soms wonderlijke dingen op de mededeling te staan. 'In de vakantie nam de

Here tot zich...' 'Na ernstige ziekte heeft de Here bij zich thuisgehaald...' De welwillende verstaander wil best uit deze formulering begrijpen, dat die vakantie en die ziekte niet met het onderwerp van deze zin verbonden moeten worden, maar dat die vakantie en die ziekte voor de overledene geldt. Maar zou het niet goed zijn, dat men toch eens tot zich laat doordringen wat er eigenlijk wordt gezegd? En dat men zich ook eens afvraagt, wat men nu precies wil meedelen? Blijkbaar dat de overledene tijdens zijn vakantie is gestorven, of, het andere voorbeeld, dat de overledene de laatste tijd van zijn of haar leven ernstig ziek is geweest. En tevens, dat de Here hem of haar bij zich genomen heeft. Doorbreek de tendens om in deze advertenties en op de rouwkaarten alles in één zin te willen zeggen. Maak er twee zinnen van. En desnoods drie. En deel precies mee, in enkelvoudige zinnen, wat je kwijt wilt.

Droefheid

De dood betekent het doorsnijden van de verbindingen waarin een mens heeft geleefd. Dat doet altijd zeer. Soms héél zeer. Als een vader of een moeder midden uit het leven van het gezin wordt weggerukt en als er kleine kinderen verweesd achter blijven, dan kan niemand het verdriet precies afwegen. En er zijn talloze gevallen te bedenken, waarin de smart toeslaat en als een donkere deken het leven van de

nabestaanden bedekt. Soms, vaak, is een handdruk, een gebaar, een blik, een zwijgend deelnemen aan de zwaarte van andermans verdriet de beste vorm van deelneming. Als woorden tekort schieten, kunnen ze beter achterwege gelaten worden. Maar soms wordt er ook zo maar simpelweg gezegd dat een sterven niet droevig is. Als er een zeer hoge leeftijd is bereikt bijvoorbeeld. En er zijn ook nog wel andere gevallen te bedenken. Met zulke woorden zullen we altijd heel voorzichtig moeten zijn. Elk sterven confronteert ons met de eindigheid van het mensenleven hier op aarde. Ook met onze eigen eindigheid. Met inbreuk op het leven, met afbraak. Jezus weende bij het graf van Lazarus. En dat gebeurde niet maar omdat Lazarus een vriend van hem was. Hij weende terwijl hij eerder gezegd had, dat Lazarus sliep en dat hij hem wakker zou maken, en dat dat allemaal met opzet gebeurde om zijn discipelen tot geloof te brengen. Het is haast onbegrijpelijk, dat hij, die dat had kunnen verhinderen, het toch zover liet komen in het gezin van Marta en Maria en Lazarus. Dat hij zoveel verdriet over hen liet komen, alleen om langs die weg aan de hele wereld te laten zien, wat hij zou bewerken! Maar toch weende hij heel reëel om de inbreuk van de dood op het leven, de afbraak van dat wat had moeten bloeien. Hij leed aan de dood, terwijl hij wist dat hij zijn suprematie over de dood zou laten zien. Binnen een uur zelfs. En Lazarus is later ook weer gestorven. Ook nadat hij was teruggekeerd uit het graf, was het hem toch, héél bijzonder, gezet weer te sterven. Zelfs voor hem werd die wet niet verbroken. En toen was er opnieuw droefheid bij zijn nabestaanden. Als Marta en Maria nog geleefd hebben op dat moment, zullen ze voor de tweede keer de smart om het verbreken van de banden hebben gevoeld. De dood geeft reden tot droefheid. De dood is de streep door het leven dat God geschapen heeft. Het is de kras die de schoonheid vernielt. Er is geen lied op de goede dood te zingen. De dood is een vijand. En niemand moet daar gemakkelijk over doen.

Blijdschap?

En toch, en toch... Als Marta en Maria echt nog hebben geleefd toen hun broer voor de tweede keer stierf, zullen ze ook gedacht hebben aan die eerste keer. En aan de woorden die Jezus toen gesproken had: "Wie in Mij gelooft zal leven, ook wanneer hij sterft, en ieder die leeft en in mij gelooft zal nooit sterven." De opwekking van hun broer toen had de waarheid van die woorden eens voor altijd voor hen vastgelegd. Eveneens voor allen die er toen bij aanwezig waren. Ze hadden toen de grootheid van God gezien. En ieder die het verslag van deze gebeurtenis leest, ziet die grootheid van God nog altijd en elke keer weer: Jezus is het die de dood overwint. Hij, hij alleen en hij volledig. Toen hij Lazarus van achter de steen terugriep,

stond hij daar in het volle licht. Hij zou de rekening ervoor nog wel moeten betalen. Het was geen daad die hij verrichtte met een knip van zijn vinger. Het was onvoorstelbaar wat daar gebeurde. En het zal eens voor altijd alle droefheid om het sterven in een heel eigen rand van verwondering moeten zetten, verwondering over de voortgang van het leven voor allen die geloven in deze Jezus als de Zoon van God. Er mogen grote, onvoorstelbare grootse dingen gezegd worden op begrafenissen over hen die in de Zoon van God hebben leren geloven. Jazeker! Maar soms kan ik me niet aan de indruk onttrekken, dat ze zo gemakkelijk worden gezegd. Eeuwig leven, bij God zijn, alles mooi en alles goed hebben. Soms wordt het zo maar even gezegd, alsof het pasmunt is. Sonoor klinken deze woorden alleen als ze gevat zijn in de diepe verwondering over de persoon en het werk van Jezus Christus en als ze doortrokken zijn van het besef van de genade die eraan ten grondslag ligt. Ja, u bent gered, schrijft Paulus aan de Efeziërs, u bent nu gered door zijn genade. U bent samen met Christus uit de dood opgewekt en samen met hem levend gemaakt. God heeft ons met Christus een plaats in de hemelsferen gegeven. Het is werkelijk onvoorstelbaar, dat dat haast zo maar even gezegd wordt. Nee, niet zo maar even. Het is de hooggespannen lyrische taal die Paulus gebruikt om de haast te hoge vlucht van zijn gedachten bij te houden. Maar als er bij de toepassing van deze woorden op onze begrafenissen ook maar iets in mee gaat komen van een verworvenheid die ons toekomt op grond van eigen daden, is de toon ervan gebarsten.

Kerkelijke zaak?

Dan komt de begrafenis. Daarover zou veel te zeggen zijn. Aan de manier waarop wij onze begrafenissen inrichten is veel af te lezen over onze omgang met de dood en met de doden. Veel is ook afhankelijk van de heersende cultuur, van de gewoonten van de streek en van de samenstelling van de familie. Dat laat ik nu allemaal rusten. In het verleden is er onder ons wel eens gepleit voor een grotere rol van de kerk bij onze begrafenissen. Er is zelfs wel de suggestie gedaan, om de begrafenissen als kerkdiensten, dus onder verantwoordelijkheid van de kerkenraad te laten verlopen. Als dat ingegeven werd door de wens om de noodzaak van zorgvuldigheid en de goede stijl te benadrukken, dan lijkt me die wens heel juist. Maar het is nog altijd de familie die de begrafenis regelt: zij nodigt de mensen uit, zij beslist over de keuze van de liederen, zij begraaft haar geliefde, en zij ontvangt de condoleances. Het is ook de familie die de predikant verzoekt om bij die gelegenheid de bijbel te openen en de boodschap van God over leven en dood door te geven. Het ligt voor de hand dat dan de predikant gevraagd wordt die als pastor de familie steeds heeft begeleid. Maar er hoeft geen toe-

stemming door de kerkenraad gegeven te worden als de familie iemand anders vraagt. Het is ook geen kerkdienst, die altijd door de predikant 'geopend' zou moeten worden. Heel goed zou dat gedaan kunnen worden door iemand van de familie. En dan nog kan de predikant als hij aan het woord komt een formule gebruiken, waarin, naar analogie van onze kerkdiensten, publiek wordt verklaard, dat we Gods hulp vragen. Dat kan ook met een kort gebed. Een Amen na de toespraak van de predikant is op een begrafenis al helemaal misplaatst. Na een preek in een kerkdienst past dat woord eigenlijk ook al niet in de mond van de spreker, ook al tilt juist dat slotwoord voor het besef van velen het gesprokene op het niveau van een 'preek'. En bij de afsluiting van de samenkomst is het heel zinvol alle aanwezigen in welgekozen bewoordingen hetzelfde toe te wensen, wat Paulus aan het eind van zijn brieven bijna altijd al zijn lezers toewenst. Bijvoorbeeld de woorden waarmee hij de brief aan de Efeziërs beëindigt: Genade en onvergankelijkheid zij met allen die onze Heer Jezus Christus liefhebben.

Discretie

Ik wil nog op één aspect wijzen: de eis van discretie. Er is een spreuk in het Spreukenboek die mij altijd weer opnieuw getroffen heeft: het is de uitspraak dat het hart zijn eigen droefheid kent en dat ook in zijn vreugde een vreemde zich niet kan mengen. Ik denk dat deze spreuk een fundamentele regel voor alle meeleven en meelijden stelt, die betekent, dat er grenzen zijn die in acht genomen behoren te worden. Anders wordt de gemeenschap der heiligen een bedreiging. Hier spreekt de wijsheid van de Geest, die ons leert halt te houden voor dat wat tot het geheim van ieder mens behoort. Daarmee worden de grenzen van de discretie getrokken rondom dat wat een mens ten diepste beleeft. Het zijn deze grenzen die de bescherming vormen waar elk mens recht op heeft tijdens zijn leven en tot en met op zijn begrafenis, namelijk de bescherming tegen te grote nieuwsgierigheid naar en te vergaande openheid over alles wat gezegd en gedaan is en niet gezegd en niet gedaan is en misschien nog wel gezegd of gedaan had willen, kunnen of moeten worden. Zo licht worden deze grenzen overschreden. In toespraken. In 'In Memoriams'.

Afscheid

Ik sluit af met een gedicht van Bonhoeffer, waarin hij zo schitterend verwoordt wat het afscheid van geliefden betekent.

Ds. Jan Oldenhuis is emerituspredikant van de Gereformeerde Kerk te Groningen-Helpman.

AFSCHEID NEMEN

*Afscheid nemen
is met zachte vingers
wat voorbij is dichtdoen
en verpakken
in goede gedachten
der herinnering*

*Is verwijlen
bij een brok leven
en stilstaan op de pieken
van pijn en vreugde*

*Afscheid nemen
is met dankbare handen
weemoedig meedragen
al wat waard is
niet te vergeten*

*Is moeizaam
de draden losmaken
en uit het spinrag
der belevenissen loskomen
en achterlaten
en niet kunnen vergeten...*

Dietrich Bonhoeffer

Calvijn - op vakantie?

Nee, ik bedoel niet dat Calvijn op vakantie ging. Dat had hij natuurlijk wel geregeld moeten doen. Maar daarvan is ons erg weinig bekend - alleen net dat ene boottochtje over het Meer van Genève, op die zomerse zondag na de eerste kerkdienst. Op weg naar een goeie vriend. Maar vakantie?

Ik wil u vandaag een boek aanprijzen dat u zelf op uw vakantie in Calvijns vaderland zou moeten (kunnen) meenemen - als gids voor onderweg. Haast te mooi om voor in de auto te leggen... Maar toch, eigenlijk onmisbaar voor een pure calvinistische toerist. Waar gaat het om?

H. Veldman ■

Een tweetal fotografen, Sjaak Verboom en Wim Eradus, en de Nederlandse Calvijnenner dr. M.A. van den Berg hebben de reis al gemaakt: *van Noyon tot Genève*. Ze bezochten tien woonplaatsen van de hervormer, plekken waar hij - soms op de vlucht - enkele weken of maanden vertoefde. Ze maakten fraaie foto's - u weet nu tenminste waar u op moet letten als u er bent - en Van den Berg schreef er passende teksten bij. Een plattegrond van de stad markeert de plekken in relatie tot Calvijn, terwijl er ook steeds een bladzijde 'praktische informatie' over musea, kerken en andere bezienswaardigheden aan werd toegevoegd (incl. telefoonnummers en openingstijden). De reis begint in Noyon, Calvijns geboorteplaats, waar hij zijn jeugd doorbracht. Vervolgens doet men Parijs aan, altijd al een wereldstad, toen Calvijns studentenstad. De plek waar Gaspard de Coligny, een van de beroemdste Hugenoten, zijn standbeeld kreeg, wordt ook op de plattegrond aangegeven. Van Parijs wordt de tour vervolgd met een bezoek aan Orléans, waar zo'n 100 jaar voor Calvijn de maagd Jeanne d'Arc zich inzette voor haar vaderland. Voor Calvijn een stad om - in nauw contact met zijn ook christelijk-humanistisch georiënteerde vrienden - rechten te studeren. Een straatje draagt de naam *Rue Jean Calvin*. Verder zuidwaarts ligt Bourges, waar Calvijn van 1529-1531 vertoefde. Waar de 'nieuwe inzichten' terrein wonen, mede door het onderwijs van Melchior Wolmar in de bijbelse klassieke talen Hebreeuws en Grieks. Men kan in deze fleurige stad overigens weinig ontdekken dat aan

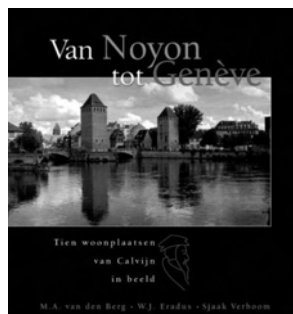
Calvijn herinnert. In de volgende plaats, Angoulême, evenmin, al vond Calvijn hier in 1533, toen hij zich steeds duidelijker reformato- risch had laten kennen, korte tijd een lieflijk toe- vluchtsoord. Onder bescher- ming van koningin Mar- guerite, zus van de Franse koning Frans I. Helemaal in het zuiden ligt Nérac, waar

vermoedelijk de geestelijke ommekeer van Calvijn plaats vond. Nog één stad in het westen van Frankrijk was een asielpaats voor Calvijn, nl. Poitiers in 1534. Hij geldt daar, volgens de plaatselijke hervormde kerk, als kerkplanter. En zo'n 10 km zuidelijk van Poitiers wijst men graag de grot aan waar Calvijn (waarschijnlijk) voor het eerst het avondmaal heeft bediend. De grot is niet voor het publiek toegankelijk.

Voor Calvijns veiligheid en geestelijke rust was een stad als Bazel heel aantrekkelijk. Dicht bij de centra van de reformatie in Zwitserland en Duitsland. Drukkerijen bij de vleet, en ook onze hervormer liet daar zijn eerste editie van de *Institutie* uitkomen. Nog een dun boek vergeleken met de dikke banden van de laatste door Calvijn ver- zorgde editie. Erasmus ligt daar begraven in de Münster- kerk met haar mooie glas-in-loodramen. De wegen van het christelijk humanisme en de reformatie hebben elkaar gekruist. Men kan op overeenkomsten wijzen (zoals *Ad Fontes*, d.w.z. terug naar de bronnen), maar evengoed op diepgaande verschillen (bijv. in de visie op de mens en op de Goddelijke genade). Straatsburg past hier ook prima: een stad die open stond voor de 'nieuwe leer' die door sommigen werd voorgestaan in doperse zin. Calvijn heeft een jaar of drie gewoond en heel veel gesprekken gevoerd met de doperse radicalen. Eindpunt van de levensreis van Calvijn werd Genève, waar hij twee perioden met wisselend succes heeft gewerkt. Die stad kent dan ook de meeste materiële herinneringen aan Johannes Calvijn. Ik zal ze hier niet opnoemen; u vindt ze wel. En wat de wens is van uw recensent? Dat u mee door een Calvijn-vakantie dichtert bij het grote levenswerk van deze reformator bent gekomen.

Drs. Harry Veldman is kerkhistoricus en woont in Zuidhorn.

N.a.v.: M.A. van den Berg e.a., *Van Noyon tot Genève*. Tien woonplaatsen van Calvijn in beeld. Incl. een DVD over Genève (heel geschikt voor educatieve doeleinden). Uitg. De Banier, Apeldoorn. Omvang: 204 pp.; ISBN: 978 90 336 2962 4. Prijs: € 28,90.

Seks en de kerk

Wij leven midden in de wereld en zijn vaak verlegen met wat er in de praktijk gaande is op seksueel gebied. Maar Paulus schreef zijn brief aan Efeze in net zo'n wereld en toch was hij in zijn vermaningen helder en krachtig, aanmoedigend en waarschuwend. Hij liet het volle licht van Christus schijnen. Dat gaf uitzicht aan iedereen, hoe verdorven ook. Zo vat ik het voorafgaande samen. Ter afsluiting nog een paar suggesties.

P. Houtman ■

Laten we om te beginnen een grotere plaats geven aan verootmoediging. Niet alleen in ons hart. Dat doen we best al wel. Maar laten we ook meer vorm geven aan het publiek met elkaar uiten ervan.

We doen dat elke zondagmorgen in de kerkdienst. In principe; er zijn ook zondagochtenddiensten waarin dat wordt overgeslagen. We ervaren onze schuld niet altijd even diep; en het wekelijkse ritueel kan uitslijten. Er kunnen zich problemen en zonden voordoen die de proporties van die wekelijkse verootmoediging te buiten gaan.

Wij hebben een jaarlijkse bid- en dankdag voor het gewas. De oorsprong van de biddag voor het gewas ligt in dagen van verootmoediging, inclusief vasten, en gebed bij misoogsten, droogte, overstromingen, ziekten bij vee en gewas. Onze gereformeerde voorouders zagen er de tuchtigende hand van God in. Zij leefden dicht bij de natuur en de wisselvalligheden daarvan dan wij.

Actie?

Vast- en bededagen hoeven niet te gaan over één bepaald onderwerp dat de eeuwen door hetzelfde blijft. Een levende kerk zal ze houden op momenten en over problemen die ze als het meest urgent en het meest ingrijpend en ernstig beschouwt.

De Generale Synode van Zuidhorn 2002 schreef een periode van verootmoediging uit over een aantal zaken die in de kerken speelden: ze waren op haar tafel gekomen. Aan elk van de vier onderwerpen werd een aparte zondag gewijd. Twee van de vier betroffen het gebied van het zevende gebod: het ene was echtscheiding, het andere seksueel misbruik in

pastorale relaties. Ik heb naar aanleiding daarvan in dit blad geschreven over 'prille verootmoediging'. Er is reden voor meer, speciaal op dit terrein.

Onze cultuur is: als we een probleem zien, dan gaan we het beschrijven en analyseren, we verklaren het vanuit z'n oorzaken en tegen z'n achtergronden, en vervolgens zetten we een koers uit om het aan te pakken, resulterend in actiepunten. Ook als het gaat over het gedrag van ouderen en jongeren in relaties, ook in seksuele relaties, ontwikkelen overheden en kerkenraden beleid. Dat is niet alleen rationeel; dat is verstandig.

als we een probleem ervaren, willen we er iets aan doen

Kortom: als we een probleem ervaren, willen we er iets aan doen. We zijn actief ingesteld. Toch slaan we dan iets over. Als we ons verootmoedigen, signaleren we niet alleen een probleem; we erkennen dat we gezondigd hebben. Niet alleen ongewenst gedrag vertoond op het menselijke vlak, maar gezondigd tegen God. We zien onszelf voor Gods aangezicht staan. We gaan naar hem toe, we gaan staan, we buigen ons neer voor zijn troon.

Niet gangbaar

We erkennen zijn majesteit; zijn heiligheid. Dat zijn geen favorieten van onze tijd. Wij kennen vooral 'God is liefde'. Wij ervaren vaak spanning tussen het een en het ander; wij zijn geneigd het een tegen het ander uit te spelen. Maar in God is er niet zo'n spanning. Hij is heilige, majesteitelijke liefde.

We erkennen ook dat we er met actie, maatregelen, alleen niet uit komen. We hebben Gods

hulp nodig. Dat is nog te zwak uitgedrukt. We erkennen dat we in deze nood zullen ondergaan als God ons er niet uit omhoogtrekt, ons er uit redt.

Gods liefde is in Christus. Hij is de weg; de enige weg. De weg naar het koninkrijk van God. Ons verootmoedigen betekent dat we dat erkennen.

Zulke verootmoediging is ongebruikelijk in onze cultuur en samenleving. Het woord alleen al is niet erg algemeen gangbaar Nederlands; het zal door buitenkerkelijken vaak niet meteen begrepen worden. Maar als wij, als volk van God, dat zouden doen, in de eerste plaats met het oog op onszelf, zouden we dat ook plaatsvervangend voor de wereld kunnen doen waarin wij leven.

Solidair

Als we ons verootmoedigen, wijzen we niet met de vinger naar anderen, naar bepaalde groepen mensen die gezondigd hebben: mensen die gaan scheiden, jongeren die geslachtsverkeer hebben voor het huwelijk, praktiserende homoseksuelen (lelijke term, maar wel gangbaar spraakgebruik), seksverslaafden. We stellen ons niet op als de beleidsmakers die oplossingen zoeken voor probleemgedrag van anderen. We erkennen ónze, gemeenschappelijke, zonde. We kijken naar de zondige begeerten in ons eigen hart. Het eerste artikel bevatte al een aanwijzing hoe reëel dat is, toen zelfbevrediging ter sprake kwam. Solidair, gaan we met z'n allen naar God toe.

Verootmoediging veronderstelt dat we weten waar we het over hebben. En dat we dat ook inderdaad verkeerd vinden; zonde vinden. Dat we het daarover eens zijn. Verootmoediging kun je niet alleen zomaar uitschrijven. Daar zal prediking en onderwijs, en waarschijnlijk ook gesprek en discussie, aan vooraf moeten gaan. Tenslotte impliceert verootmoediging dat we ons tegenover de Here ertoe verplichten om het van nu af aan anders te doen. Dat betekent een stuk zelfbeproeving; willen we dat echt? Hangen we niet aan onze excuses?

Zullen we eens overwegen om meer te doen aan verootmoediging?

Beleven

Vervolgens: hoe spreken we hierover met elkaar; met de jongeren? Ik wil drie lijnen aangeven die voor het onderwijs rond seksualiteit volgens mij niet alleen essentieel zijn, maar ook meer accent verdienen dan ze vaak krijgen: het verbond, het gezin en het ongetrouwd-zijn. Het huwelijk is een verbond. Het is vergelijkbaar met het verbond tussen God en ons, zijn volk; met de band tussen Christus en de gemeente. Dat is meer dan alleen een vergelijking. Het huwelijk is in dat verbond met God geworteld. Eerst heeft God een verbond met ons gesloten; dankzij dat verbond, op basis

daarvan, kunnen wij ook een verbond met elkaar aangaan. Ons leven is immers alleen in hem. Hij laat ons zien wat trouw is - dat is te zwak uitgedrukt; hij laat ons beléven wat trouw is; daar leven wij uit. Van daaruit kunnen wij beginnen aan iemand anders trouw te zijn. Wij leven uit de vergeving van Christus; als vrucht daarvan kunnen wij ook elkaar vergeven.

Daarom is het zo belangrijk dat we trouwen 'in de Heer', dat we één zijn in het geloof in hem. Dat is meer dan een praktisch uitgangspunt: je kunt beter één zijn als je ook in het geloof, in godsdienstige zaken, één bent. Dan zou je net zo goed een moslim kunnen aanraden om bij voorkeur met een moslim te trouwen, en zelfs een ongelovige met een ongelovige. Dat is pragmatisch. Maar het gaat hierom: dat je samen, in je huwelijksverbond, leeft uit het verbond met God. Dat je elkaar kunt vertrouwen omdat je allebei leeft uit Gods trouw, ieder persoonlijk en samen.

Waar het me nu om gaat is dit: dat we Gods trouw en vergeving, en de liefde van Christus, zo verkondigen, zo onder woorden brengen, dat het transparant wordt naar de trouw tussen mensen toe. Kon God niet zeggen: Het gaat echt niet meer, we passen niet bij elkaar? Kon Christus niet zeggen: Dat kan ik niet opbrengen? Maar wat deed hij, wat deden zij...? Het komt erop aan dat we Gods liefde, zijn trouw, zijn vergeving, zijn geduld, zo verkondigen dat mensen erdoor gevormd worden, opnieuw gevormd, naar het beeld van God, het beeld van Christus.

Hartstocht

Een vraag die ik dan - begrijpelijk - krijg, is: maar in die relatie van God met ons is toch geen sprake van seksualiteit? Dat is waar, en er is wat dat betreft wel eens kortsluiting geweest. Ik doel nu niet op de heidense verering van goden en godinnen die seks met elkaar hebben, of goden die dat met aardse meisjes hebben, of op de tempelprostitutie zoals die in dergelijke religies voorkomt, of op de - daarmee vergelijkbare - beleving van seksualiteit als 'iets goddelijks', als een religieuze beleving. Het is ook niet zo dat je beter ongetrouwd kunt blijven omdat je dan (als meisje) 'de Heer als bruidegom' kunt hebben. En het Hooglied consequent 'vergeestelijken' gaat ook niet.

kunnen wij wachten op de Bruidegom?

Maar er is van de kant van God wel hartstocht. Hij is 'naijverig', zei de vorige vertaling. Hij is liefde, en die liefde brandt als een vuur. Het gaat er niet om dat wij ons bestaan vergeestelijken; het gaat erom dat hij door zijn Geest gestalte krijgt in ons lichamelijk bestaan. Kunnen wij wachten? Wachten op God? Wachten op de Bruidegom? Zullen we daarin volhar-

den? Verlangen we naar hem? En zullen we daarom ook afzien?

Het is treurig dat christenen soms tegenover elkaar komen te staan en kerken scheuren op het punt van de visie op seksualiteit, met name op homoseksualiteit; maar het is soms onvermijdelijk - omdat de er achter liggende, meer fundamentele vraag: Hoe denk je over Christus?, wie is hij voor ons?, toen die zich al eerder opdrong, omzeild is.

Verlost Christus ons echt? Leeft hij echt, is hij opgestaan? Dat is de bron van ons nieuwe leven. Ons lichaam is van de Heer; het zal worden opgewekt zoals hij (1 Korinte 6).

Vader en moeder

Een volgend punt. Als we zeggen dat seksualiteit thuis hoort in het huwelijk, dan zeggen we meer dan 'wachten tot je trouwt'. Alsof dat het uiteindelijke doel is waar je naartoe leeft, het ideaal: dan mag het! Er is een langere termijn om naar te leren kijken: het gezin.

Seksuele opvoeding begint - als het goed is - in het gezin. Dat is meer dan een pragmatische taakverdeling tussen gezin en bijvoorbeeld school. Kinderen stellen hun eerste vragen, en krijgen hun eerste antwoorden, in de sfeer van het gezin, bij vader en moeder, die van elkaar houden en waar ze zich veilig voelen - als het goed is -, zich thuis voelen. In die sfeer hoort het onderwerp thuis. Vader en moeder houden van elkaar, en zo hebben ze kinderen gekregen; er was ruimte voor die kinderen, een nestje waar ze welkom waren - dat gaat vooraf aan alle 'technische' informatie. Dit milieu, deze sfeer, gaat vooraf aan de inhoud van seksuele opvoeding, en geen docent of geen boekje kan dat vervangen of overnemen.

Kinderen groeien op in het gezin. Ze ervaren ook dat er wel eens spanningen zijn tussen vader en moeder. Ze ervaren in de praktijk dat het huwelijk niet ideaal is. Dat moeten vader en moeder - en anderen die onderwijs geven, op school en op catechisatie - dan ook maar duidelijk zeggen. Het leven brengt spanningen en problemen met zich mee, en dat geldt ook voor het huwelijk; dat zien en ervaren kinderen best, er is in de praktijk genoeg aanleiding om daar met ze over te praten. Onmisbare onderwerpen in huwelijks catechese zijn genot én kruisdragen. En kinderen krijgen en opvoeden, en nog veel meer waar je samen voor komt te staan. Daarnaast kunnen we dankbaar gebruik maken van boekjes. Ook als ouders, om ideeën op te doen. Ik denk aan E.A. de Boer, 'De Bijbel open over vrijen', en (voor de jongere leeftijd, kinderen) Jetze Baas, 'Je groeit in liefde', en de boekjes van mevr. Hoek-van Kooten.

Ongetrouwd

Vervolgens is van groot belang hoe we - ik spreek nu even speciaal vanuit het standpunt van getrouwen - aankijken tegen ongetrouwen; hoe we daarover praten. We benadrukken best vaak dat het gezin de hoeksteen van de samenleving is, en ongetrouwen klagen wel eens dat zij zichzelf en hun situatie in de prediking over het hoofd gezien voelen. Het is van belang dat we daar geen aanleiding toe geven. Vinden we ongetrouwen zielig? Beschouwen we ze als mensen die de boot gemist hebben? Zijn wij - getrouwen - aan de andere kant heel af en toe jaloers op de vrijheid en de mogelijkheden die zij hebben? Vragen we ons af: Hoe komt het dat je ongetrouwd gebleven bent? Vinden we dat zij een kruis te dragen hebben - en dat wij getrouwen dat gelukkig niet hoeven? Vinden we het misschien vanzelfsprekend dat ongetrouwen ook wel eens seks willen en dat je zonder dat nu eenmaal niet kunt leven? Laten we maar erkennen dat ongetrouwd zijn een gevoelig onderwerp is, ook voor getrouwen.

Vervulling

Maar ongetrouwen zijn er, ze horen erbij, en het is zaak dat we ze respecteren. Misschien komt soms zelfs, in een bepaald concreet geval, de vraag bij ons op naar de 'seksuele geaardheid' van zo iemand. Is die soms homofiel? Soms is zo iemand daar publiek voor uitgekomen - daar kan een goede reden voor zijn; soms is het min of meer algemeen bekend. Het kan ook zijn dat alleen naaste familieleden en andere vertrouwde relaties ervan weten. Dan hoeven anderen dat ook niet te weten.

de ongehuwde staat is in de Reformatie vaak ondergewaardeerd

Hoe dan ook - hoe we tegen ongetrouwen aankijken en met ze omgaan is een kwestie van geloof; een toetssteen voor hoe we tegen Christus aan kijken. Geloven we dat seks geen koning(in) is, geen god(in)? Dat de Heer ook het bestaan van ongetrouwen, op zijn manier, kan vervullen, dat het in hem volwaardig kan zijn? De ongehuwde staat is in de Reformatie, in reactie tegen Rome, vaak ondergewaardeerd. We hebben er nog steeds moeite mee ons de boodschap van 1 Korinte 7 eigen te maken. Het boekje van Prof. Van Bruggen, 'Het huwelijk gewogen', kan ons daarbij helpen; het is nog niet verouderd.

Ik heb meermalen, in het gesprek met jongeren over homofilie en homoseksualiteit, een gesproken portret als voorbeeld gegeven - geanonimiseerd natuurlijk - van iemand die homofiel van aard was, waarvan ook z'n omgeving wist, die ook enkele van de trekken vertoonde die je meermalen (lang niet altijd) bij

zulke mensen aantreft, die als vrijgezel leefde, en die, als gereformeerd ouderling en op andere manieren, met zijn specifieke gaven, veel voor de kerkgemeenschap heeft betekend. Dit onderdeel, over: hoe praten en onderwijzen we, bleek al veel breder te worden dan dat: het ging over leven in het verbond, leven in het gezin, en over respect. Ik kom nu op nog een ander punt.

Overleg

In het dienen van de Heer, temidden van aanvechting, hebben wij elkaar nodig. We zullen er elkaar in steunen. Dat betekent ook dat we werk maken van een gemeenschappelijke christelijke levensstijl.

Daar is niet makkelijk in onze geïndividualiseerde cultuur; het ligt niet voor de hand. Wij zeggen al gauw: dat is iemands eigen verantwoordelijkheid. We zeggen op vereniging al gauw: 'We zijn het niet eens geworden en dat hoeft ook niet altijd'; ook als het gaat over wat de Heer van ons vraagt. We vinden wel dat we met elkaar moeten praten; maar uiteindelijk moet het vrijblijvend zijn.

'Wat is wijs?', was destijds de titel van de bijdrage van de ene spreker, die pleitte voor het ontwikkelen van een gemeenschappelijke levensstijl. De ander sprak over: 'Wat is mondig?', en legde het tegenovergestelde accent. Ze werden het niet eens. Er is later wel weer een GSEV-boekje over het onderwerp verschenen. De behoefte bleef.

we kunnen elkaar wel helpen in het trekken en bewaken van grenzen

Dat geldt ook voor wat ouders hun kinderen toestaan en wat niet. Ook wat dat betreft kan niet ieder ouderpaar op zichzelf tegen de heersende cultuur op. Moeten we dan maar berusten in: 'we kunnen ze nu eenmaal niet aan de tafelpoot vastbinden'? Jongeren experimenteren, dat is duidelijk (ze 'springen rond', zeggen de Amish). Maar ze hebben daar wel begeleiding bij nodig. Daarin hebben gezinnen steun nodig van elkaar. We hoeven het echt niet tot in elk detail met elkaar eens te zijn. Iedere ouder moeten kunnen omgaan met de tegenwerping van een kind: '...Maar die-en-die mag het wel; mag veel meer!' Maar we kunnen elkaar wel helpen in het trekken en bewaken van grenzen. Dat geldt ook voor kerkenraden. Wereldwijsheden zegt dat verhuizen naar een andere plaats een goed middel kan zijn om een nieuw begin te maken. Maar het moet niet zo zijn dat als

een kerkenraad iemand ernstig aanspreekt op een verkeerde weg, er de verleiding is van een andere kerk met ruimere opvattingen, die de situatie niet van dichtbij heeft meegemaakt en bereid is zo iemand met open armen te ontvangen.

Achter de wereld aan

Er is een wereldwijde beweging 'Ware Liefde Wacht'. Duizenden jongeren legden deze plechtige gelofte af: 'Vanaf heden verplicht ik mij, tegenover God, mijzelf, mijn familie, mijn vrienden en mijn toekomstige huwelijkspartner, om tot aan de dag van mijn huwelijk seksueel rein te blijven. Hierbij vertrouw ik op Gods hulp.' Dat heeft ook publieke aandacht getrokken van mensen en media die dat standpunt helemaal niet deelden.

Vinden we dat overdreven? 'Amerikaans'? Denken we dat we in de kerk dat niet nodig hebben? Dat het wel voldoende is als het goede principe maar verkondigd wordt op preekstoel en catechisatie? De beweging heeft honderdduizenden jongeren geholpen het vol te houden, tegen de algemene praktijk in.

Vaak wordt gezegd: De kerk komt zo'n twintig jaar achter de wereld aan - als het gaat om meer vrijheid. Dat is te simpel gesteld, het is ook niet altijd fair, maar het is niet helemaal irreëel, ook niet als het gaat om de waarschuwing die erin opgesloten ligt. Het waren geen christenen die het eerst ontdekten dat de algemene regel:

'Beter een goede scheiding dan een slecht huwelijk' niet opging, vooral niet met het oog op de kinderen. Terwijl wij toch wisten: je trekt één vlees uit elkaar! Laat het niet gezegd kunnen worden dat de kerk twintig jaar achter de wereld aan komt ook als het gaat om terugkeer naar meer stabiele, beheerste waarden en normen.

Ik begon deze artikelen met te zeggen dat Vrijgemaakten bezig zijn zich te bekeren - een positieve trend. Dat was niet gebaseerd op statistische gegevens. Anderen zullen zeggen dat de secularisatie nog steeds voortwoekert en de seksuele moraal ook in de kerk achteruit gaat. Statistieken zijn niet het belangrijkste materiaal om ons oordeel over historische ontwikkelingen op te baseren. De achtergrond van mijn positieve kijk is de werkelijkheid van Christus. Zo zagen we het ook in Efeze 4 en 5. We vinden het samengevat in 1 Johannes 2: 8:

...Omdat de duisternis wijkt en het ware licht al schijnt, en dit is werkelijkheid in Jezus' leven en in uw leven.

Drs. Piet Houtman is predikant en docent theologie in dienst van De Verre Naasten. Dit is het laatste artikel in een serie van vier.

Een kaars die aan twee zijden brandde Ziek van de kerk?

Ooit las ik *Eclips*, het verslag van een burn-out van en over Adrian Verbree. Buitengewoon openhartig beschreef deze vrijgemaakte predikant wat hij tijdens zijn periode van ziekte voelde en meemaakte, over de invloed op zijn omgeving, thuis en de kerk. Indrukwekkend, zeker als je voor en na een kijkje in problematische situaties, waarin predikanten kunnen komen te verkeren, hebt meegemaakt. Zo heb ik ook *Ziek van de kerk* van ds. J. Belder gelezen. De hervormde predikant Belder is wat mij betreft een te jonge emeritus, gesloopt tijdens een moeizaam kerkelijk besluitvormingstraject. Een boek dat tot nadenken stemt.

J. Westert ■

Belder beschrijft zijn persoonlijke verhaal. Na een langdurige periode van stress krijgt hij een burn-out en zinkt vervolgens weg in een langdurige depressie. De aanleiding vormde het slot van het energieverblindende fusieproces tot de huidige PKN, met de felle debatten over blijven of gaan, zoals deze zich rond de Hersteld Hervormde Kerken hebben voltrokken. Kerkelijke gemeenten braken stuk. Familieverhoudingen stonden onder druk. Mensen raakten innerlijk verscheurd en stonden voor onmogelijke dilemma's. Ondertussen werd nagelaten de wereld het gelaat van Christus te tonen. Belder stond middenin de dramatiek van deze processen. Hij vertelt in het boek de psychische gevolgen van de kerkelijke twisten voor hemzelf en zijn omgeving.

Kritisch reflecteren

Ik beveel het boek graag aan u allen aan. Met allen bedoel ik in de eerste plaats degenen, die kerkelijk actief zijn in besluitvormende processen. U leest een weerbarstig verhaal met een indrukwekkende inkijk in de wereld van kerkelijke gezagsdragers. Over een 'theologenoorlog', die tot een droeve scheiding der geesten leidde. Belder schrijft dat hij zichzelf (on)behoorlijk te kijk zet, maar ook de kerk, omdat hij een doorkijk geeft in een kerkelijk leven, dat zich niet altijd van zijn beste kant laat zien. Je kunt het boek lezen als verhaal vol persoonlijke tragiek. Maar je kunt het boek ook lezen met een blik van kritische zelfreflectie. Waar sta ik? Wie ben ik? En wat is het doel van mijn handelen in kerkelijke besluitvormingsprocessen? Als vrijgemaakte broeder van Belder kun je naar zijn kerkelijke omgeving kijken met het idee: dat gebeurt en raakt ons niet. Helaas, het boek van Belder raakt mij persoonlijk, omdat ik weet dat het in onze vrijgemaakte kerken niet veel anders gaat als we in conflicten recht tegenover elkaar komen te staan en niet meer in staat zijn de eigen ingenomen standpunten kritisch te bezien en daar met een zekere afstand naar de eigen rol te kijken. Kerkmensen zijn broeders en zusters, maar bezorgen elkaar zo nu en dan flink 'de zenuwen'. Juist omdat het boek van Belder zich niet in onze eigen kerkelijke gemeenschap afspeelt, is het uitstekend te gebruiken als spiegel voor het eigen kerkelijk leven.

'Is in deze wrede en rusteloze wereld de kerk niet bij uitstek de plaats om op adem te komen? Zo zou het moeten zijn. Maar wie kerk zegt, zegt mensen. En waar mensen samenkomen, liggen spanningen op de loer, wachtend op het meest geschikte moment om toe te slaan. Ik ben ervan overtuigd dat de duivel als de grote tegenspeler van God, niet alleen onheilig vuur in de kerk werpt, maar ook allerlei onheilige vuurtjes aanwakkert, opdat de gemeente door twist en tweedracht zichzelf verteren zou.'

Het is een passage uit de inleiding van ds. Belder, die het waard is om in het kader van persoonlijke en gezamenlijke zelfreflectie goed op je te laten inwerken. Want ook in onze Gereformeerde Kerken hebben we tegenwoordig weer de neiging 'elkaar op de zenuwen te werken' en veenbrandjes te laten doorsmeulen. Dat zorgt voor negatieve energie met vaak ernstige gevolgen. Mensen raken daardoor uitgeleefd en uitgewoond in de kerk. Dat is een duivelse constatering. Meer oog voor de overweldigende boodschap van het Evangelie en het mooie in de kerk, leidt tot geestelijk herstel en zorgt voor de goede energie in het kerkelijk leven.

Ontwapenend

Belder schrijft op een open en ontwapenende wijze over zijn vorming en levensloop als gereformeerd predikant. Zo maakt hij een opmerking over de kinderdoop om over na te denken.

'Ik dank God voor mijn doop. Ik had naar Hem niet gevraagd, maar Hij vroeg wel naar mij. Hij was de Eerste en Hij zal de Eerste blijven. Hij is iedere geloofsbeslissing van mij steeds voor. Daarom is de kinderdoop mij voortaan een lief ding.' (37)

In zijn eerste gemeente wordt hij geconfronteerd met eenmalige kerkgang. Hij noemt dat nog de volkszonde van beneden de Maas. 'Aangrijpend' noemt hij de verdoorgeweten secularisatie in de gemeente. 'Te weinig heb ik de pijn beseft van ouders en grootouders van wie het nageslacht het laat afweten'. De kerk is altijd maar één generatie verwijderd van haar ondergang. De waarheid van deze stelling zag Belder in zijn gemeente bewaarheid worden.

De ambtsopvatting van Belder is klassiek-traditioneel.

Het is geen punt van discussie: je bent 7 maal 24 uur beschikbaar. Met die houding cijfert hij zichzelf vaak volledig weg. 'Waar ik ook ben, ik houd regelmatig contact met mijn scriba. Ik moet op de hoogte blijven van het wel en wee van de mij toevertrouwde kudde.' Op vakantie komt hij eindelijk toe aan het schrijven van dagboekstukjes. Achteraf zegt hij: 'Ik ben een kaars, die aan twee zijden brandde.' Belder is ook open over zijn kwetsbare kant. Hij kan slecht omgaan met kritiek. Hij beschrijft op een herkenbare wijze wat kritiek met je kan doen. Zeker als het afkomstig is van anonieme briefschrijvers. 'Het gaat er in de kerk helaas niet altijd zo christelijk aan toe. Er zijn broeders en zusters die weinig verschillen van een stoomwals. Moeiteloos daveren ze over je heen, zich niet bekreunend over de gevolgen.'

In een zwart gat

Langzaam maar zeker constateert Belder, dat de kerkfusie tot nu PKN steeds meer gaat spannen. Wie nog pogingen onderneemt om bruggen te slaan wordt voor een 'soffie' versleten, maar laadt eerder nog de verdenking op zich principes te verloochenen en niet solidair te zijn met standpunten die onfeilbare dogma's zijn geworden. Gevoel voor relativeren en nuance verdwijnt. Het is zwart of wit geworden. In je denkwereld zijn er alleen bondgenoten en tegenstanders. Je bent vriend of vijand. Belder: 'Ondertussen moeten we dagelijks meemaken hoe onderlinge verhoudingen kapotgaan. Onze gemeenten staan op hun kop. Ook binnen families en tussen vrienden. De diepste pijn zit 'm misschien nog wel in het onbegrip en de verdachtmakingen van hen die het dichtst bij je staan. Hoeveel illusies lijden in deze dagen geen schipbreuk? Mijn werk is vreugdeloos geworden.' Persoonlijk neemt zijn vitaliteit af. Onafgebroken hoofdpijn, wakker liggen, zinnen jongleren voor zijn ogen. Depressieve gedachten. Van de dokter mag hij alleen nog leuke dingen doen. Hij is door alle stoplichten heen gereden en uiteindelijk tot stilstand gebracht. Belder beschrijft het 'zwarte gat' van zijn leven. Alles is teveel. Na verloop van tijd wordt door de kerkenraad een staande preekbeurt geannuleerd. Hij voelt zich afgedankt. Het roept heel veel frustratie op. Het blijft een kwestie van vallen en opstaan. De afkeuring en vervolgens het vervroegd emeritaat wordt een feit. Belder, predikant in hart en ziel, beschrijft op een persoonlijke en daardoor indrukwekkende wijze hoe hij dat traject als een nederlaag heeft beleefd. Hoe hij steeds eenzamer werd. Hoe zakelijke besluitvorming binnen de kerk averechts werkt in zijn labiele en emotionele situatie.

Eens wordt ook de kerk nieuw

In zijn epiloog blikt Belder terug. Herstel van burn-out en depressie vraagt tijd en geduld. Drie stappen vooruit, twee achteruit. Hij ervaart dat de jaren van tegenslag en moeite niet zonder nut zijn geweest. Ze horen op de een of andere manier ook bij de goddelijke pedagogie. Tegenslagen kunnen een mens ook milder, ootmoediger en zachtmoediger maken. 'En wat is zaliger dan dat ons leven nauwer en nauwer met Christus wordt verenigd?' Het eens wordt alles - ook de kerk - nieuw is het perspectief voor Belder.

Het belang van een goed werkklimaat kan niet snel overschat worden. 'Wordt geen of onvoldoende rekening

gehouden met wensen en verlangens van betrokkenen, dan wordt onnodig veel energie verspild, doordat deze opgaat aan het verdedigen van eigen belangen. In het fusieproces van wat nu de Protestantse Kerk in Nederland heet, werd behalve energie ook een aanzienlijke som geld aan het eigenlijke werk onttrokken. Verhoudingen gingen op hun kop en ergernissen, frustraties en teleurstellingen hielden in delen van de kerk hun triomftochten.' Belder constateert dat je kunt lijden aan de kerk, aan verdachtmakingen en onrecht. Je raakt teleurgesteld in het feit dat anderen zwijgen. Hij sluit af met de conclusie om in balans te blijven, om je stressbronnen te herkennen, energievreters te vermijden. Het zijn adviezen die een dominee zich niet genoeg ter harte kan nemen. Domineeswerk is immers een voortdurende evenwichtoefening. 'In de kerk', zo sluit hij af, 'kunnen we elkaar hier soms onwetend en onbedoeld veel pijn en verdriet berokkenen. Maar het negatieve wordt positief. Het laatste woord is immers aan God, die dwars door alles heen werkt aan Zijn belofte (Openb. 21), de nieuwe hemel en aarde, waarop honger, dorst en ziekte verdreven zullen zijn.'

Ziek van de kerk is een neerslag van een persoonlijke tragiek, van genadig herstel, van inzicht in kerkelijke processen, die mensen bij elkaar vandaan brengen. Het gaat over posities, eigen (en materiële) belangen. Over maatregelen, die geen hout meer snijden, omdat het vertrouwen in elkaar is weggeëbd. In het intro vergeleek ik het boek even met *Eclips*, van Adrian Verbree. Beide boeken beschrijven een persoonlijk verhaal. Ze maken zichtbaar hoe een predikant soms een ware evenwichtskunstenaar moet zijn om persoonlijk staande te blijven. Belders boek, waar inmiddels de tweede druk al van is verschenen, vind ik van bijzondere waarde, omdat hij beschrijft hoe groepen in de kerk tegenover elkaar komen te staan. Omdat ze in kerkelijke besluitvormingsprocessen niet met elkaar in gesprek blijven over de diepste zaken van heil en leven. Gesprekken stokken, stellingen zijn betrokken. Besluitvorming krijgt zijn eigen dynamiek. Mensen zijn het daarmee eens en oneens. Reflectie naar de eigen rol en het meest wezenlijke van christelijk leven raakt op de achtergrond. Kerkmensen, die elkaar broeders en zusters noemen, spreken niet langer met elkaar over hun diepste drijfveren. Standpunten en stellingnames bepalen het gelijk. Wegen gaan uiteen, karakterologische verschillen worden bepalend, personen worden geslachtefferd. Belder is er in geslaagd om dit proces te beschrijven, zijn persoonlijk leed te beschrijven en rancune niet de overhand te laten krijgen. Gebed en bijbellezen zijn een goed tegengif. Wie als betrokken kerklid rondblijft in de kerk, zal in dit boek veel herkenning aantreffen. Laat Belders boek ook in de Gereformeerde Kerken gelezen worden en moge het soms dienen om onze omgang met en in de kerk tegen het licht te houden. Wie zich goed rekenschap geeft het boek *Ziek van de kerk* kan zichzelf beter leren kennen. Die reflectie is nodig, als ik merk met welke hardheid gereformeerde kerkleden tegenover elkaar staan. Durf met dominee en broeder Belder in de eigen spiegel te kijken.

Jan Westert is redacteur van *De Reformatie*, reacties j.westert@planet.nl

Naar aanleiding van *Ziek van de kerk*, ds. J. Belder (1955), 2009, Groen, Heerenveen

Terugblik op een benoeming

aan de broederweg

In dit artikel vindt u een korte terugblik op de ophef rond de benoeming van dr. Stefan Paas als missioloog aan de Theologische Universiteit in Kampen (TU). Het is niet bedoeld als een officiële verantwoording van de zijde van de Raad van Toezicht van de TU. Dat gebeurt te zijner tijd aan de synode, die deputaten immers instrueert en hun werk beoordeelt. Maar we hechten eraan duidelijkheid te bieden inzake de bestuurlijke gang van zaken.'

P. Niemeijer ■

In Kampen beschouwen we de oplettendheid en betrokkenheid binnen de kerken bij de gang van zaken aan de Theologische Universiteit als een belangrijk kapitaal. We zouden er niet graag zonder willen! En we danken de Here er voor.

Dat neemt niet weg dat we in de afgelopen periode ook schaduwzijden ervaren hebben. U weet dat zeven predikanten hun bezwaren tegen de benoeming van dr. Paas in de publiciteit hebben gebracht, zonder daarover vooraf te communiceren met dr. Paas en met de TU. Dat had niet alleen nadelige gevolgen voor het gespreksklimaat, maar ook voor de naam van dr. Paas en van de TU. Het heeft ook veel verwarring binnen de kerken geschapen. Want losgemaakt uit hun verband moesten de citaten die van Paas in de publiciteit werden gebracht, wel bevreemding wekken.

Reactie op de brief van zeven bezwaarden

De Raad van Toezicht heeft de bezwaren die de zeven broeders inbrachten, niet in behandeling genomen. Het Statuut van de universiteit, aldus de Raad van Toezicht, voorziet niet in de mogelijkheid dat individuele kerkleden bij de Raad van Toezicht bezwaar indienen tegen een benoeming van een docent.

Het is goed om dit nader toe te lichten:

1. Het gaat in dit geval niet om het meedenken met bestuur en toezicht in Kampen en om bezwaren die in dat kader worden ingebracht tegen tot dan toe nog niet beoordeelde uitingen van een docent. Het gaat om bezwaren tegen een wettig tot stand gekomen en rechtskrachtig *besluit*: de benoeming van dr. Paas door het bevoegd gezag van de TU. Dat is echt iets anders.
2. In appèl gaan bij de Raad van Toezicht betekent: in appèl gaan bij deputaten tegen een beslissing van diezelfde deputaten. Dat is een vreemde weg. Tegen het handelen van deputaten kan appèl worden aangetekend bij hun opdrachtgeefster, de synode. Die is ook als rechter over deputaten aangesteld.
3. Het recht tot bezwaar tegen een wettig genomen besluit is er in dit geval niet voor individuele kerkle-

den. De Theologische Universiteit is weliswaar school van de kerken. Maar dat is wat anders dan: school van de individuele kerkleden. Onwillekeurig bestaat wel eens het idee: de school is van de kerken, dus is de school van alle kerkleden, en dus is de school van mij; ik betaal er per slot van rekening ook nog voor. Dat is geen kerkelijke manier van redeneren! De school is van de kerken en de kerken hebben het toezicht op de universiteit zorgvuldig geregeld. Als daarin iets fout gaat, zijn het kerken die bezwaar kunnen maken.

4. Dus als de Raad van Toezicht een fout maakt, dan kan die alleen en pas door een synode worden rechtgezet? Nee. Het is natuurlijk altijd mogelijk dat de Raad van Toezicht op welke wijze dan ook (eventueel door een ontvangen brief) tot de conclusie komt dat hij inderdaad iets fout gedaan of verkeerd getaxeerd heeft. Dan kan de Raad vanuit zijn eigen verantwoordelijkheid zijn besluit herzien. In dit geval oordeelde de Raad van Toezicht de weergave door bezwaarden van de opvattingen van Paas dermate onvolledig en onzorgvuldig dat hun brief voor de Raad van Toezicht geen aanleiding was om zijn standpunt te herzien.

Handelen naar aanleiding van de ontstane ophef

De Raad van Toezicht kon dus de bezwaren van de zeven predikanten niet in behandeling nemen. Maar intussen was er wel hier en daar onrust ontstaan. En bestond er zoals gezegd verwarring over de in de publiciteit gebrachte citaten uit de dissertatie van dr. Paas. Het was van belang dat vanuit de kring van de universiteit zou worden aangegeven in welk kader - blijkens latere publicaties van Paas - zijn studie staat en op welke wijze de in de publiciteit gebrachte citaten gelezen dienen te worden. Prof. Kwakkel heeft zich van die taak gekweten in twee artikelen die in *De Reformatie* en in *Nader Bekeken* en op de website van de TU zijn geplaatst. Ik verwijs uitdrukkelijk naar deze artikelen en zal ze hier niet herhalen of verkort weergeven. Ze spreken voor zich. In het vervolg zit wat overlap met de artikelen van Kwakkel, maar dat is

onontkoombaar in het bestuurlijk totaaloverzicht dat dit artikel wil bieden. Deze terugblik richt zich primair op een paar andere vragen.

Heeft Paas zich voor het evangelie geschaamd?

Eerst maar wat feitelijke gegevens: Paas promoveerde op 29-jarige leeftijd. Niet in Apeldoorn of Kampen, maar in Utrecht. Hij had met zijn dissertatie als doel: met de wapens van de tegenstander en op hen aansprekende gronden aantonen dat de scheppingstraditie in het OT ouder is dan de Babylonische ballingschap. Daarmee deed hij eigenlijk niet meer dan een tussenstap maken: het orthodoxe standpunt laten zien als 'wetenschappelijk aan-nemelijk'.

Anders dan in Apeldoorn en Kampen werd en wordt aan rijksuniversiteiten, en ook in Utrecht, een schriftgelovig uitgangspunt niet onderwezen! Om even aan te geven hoe radicaal dat is: Kampen krijgt de laatste tijd te maken met elders (ook in Utrecht) opgeleide theologen die zelfs alleen het moderne verhaal maar kennen. En niet eens van de orthodoxe reactie weten! In Utrecht is de gods-diensthistorische benadering zonder gelovig vooroordeel breed geaccepteerd.

Paas hoopte op godsdiensthistorische gronden en met gebruik van hun eigen methodes te kunnen bewijzen dat een groot aantal oudtestamentici ten onrechte de scep-pingstraditie in de Bijbel van late datum acht: uit de tijd van de Babylonische ballingschap. Paas wilde niet bewijzen dat het OT op dit punt goddelijk betrouwbaar is, maar dat het historisch niet ongeloofwaardig is. Meer niet. Dat is een *beperkte* doelstelling. Maar is hij fout?

Paas wordt door critici wel verweten dat hij met deze keus de roeping tot publiek getuigen ontliet en omwille van de academische eer zijn geloof er maar even buiten gelaten heeft. Met die aantijging wordt hem ernstig onrecht aangedaan. Paas' doelstelling was niet de gereformeerde theologie verder te ontwikkelen, maar de ongereformeerde te bestrijden. Hij heeft dus juist de confrontatie gezocht! Hij koos daarbij voor de manier die hem het meest geëigend leek om andersdenkenden te overtuigen. Het is daarom onbillijk hem lafheid of kameleongedrag te verwijten. Het opvallende is bij Paas juist dat hij niet voor een orthodox publiek geschreven heeft dat zijn uitgangspunten deelde en hem als hun kampioen omarmde, maar in de arena is getreden en in die wereld is opgekomen voor de historische betrouwbaarheid² van wat ons in de Bijbel is overgeleverd. Die apologetische en missionaire houding toont hij overigens nog steeds. Er zijn weinig gereformeerde theologen die zozeer een publiek podium zoeken als hij.

Had Paas zich in zijn dissertatie niet duidelijker als gelovige moeten profileren?

Voor een antwoord op die vraag is het belangrijk het vakgebied en aandachtsterrein van Paas' studie in het oog te houden. En niet voorbij te gaan aan het onderscheid tussen geloof en wetenschap. Beiden richten zich op de werkelijkheid van God. En kunnen dus, als het goed is, niet tegen elkaar worden uitgespeeld. Maar er is en blijft wel onderscheid.

De wetenschap staat niet boven God en Schrift. En kan dus ook niet fungeren als maatstaf of criterium voor ons

geloof. Daar moet je de wetenschap ook niet voor willen gebruiken. Je overschat haar als je met haar de Bijbel of Gods heilshandelen wilt bewijzen.

Wetenschap richt zich op de werkelijkheid zoals die waargenomen en verstandelijk verwerkt wordt. Dat levert aan de ene kant een rationele - en daardoor voor velen na te rekenen - uitkomst. Maar het is aan de andere kant ook een beperkte bezigheid en laat het hart onbevredigd: er komt geen antwoord op de vraag naar goed en kwaad of naar de zin van het leven. Ook daarin is ze anders dan het geloof (vgl. H. Bavinck, *De zekerheid des geloofs*).

Ons geloof, ook ons schriftgeloof en ons geloof aan Gods historisch handelen, zijn gaven van God en berusten niet op de waarnemingen en redeneringen en zekerheid van de (historische en/of archeologische) wetenschap, maar op openbaring, die in het hart binnendringt (HC antw. 21). Ons geloof rust niet op een 'objectieve' beschrijving van naakte feiten, maar op de openbaring van Gods handelen in die feiten voor ons (*pro nobis*) en op Gods beloften. Langs die weg is het de *Geest* die ons overtuigt.

Wetenschap - ook wetenschappelijke apologetiek - leidt niet tot en levert geen geloof. Dat mag je ook niet van de studie van Paas verwachten. In die kaders moet je zijn studie dan ook niet trekken en beoordelen. Paas heeft bewust willen werken binnen de kaders van de (gods-diensthistorische) wetenschap, buiten de openbaring om (waarmee je - ook naar de publieke overtuiging van Paas zelf in de Engelse uitgave van zijn dissertatie en in een artikel in *Theologia Reformata* uit 2003 - niet recht doet aan het goddelijk gezag en het openbaringskarakter van het Oude Testament)³. Paas behandelde het Oude Testament zo, omdat degenen die hij bestrijdt binnen die kaders werken en hij hen op hun eigen terrein wilde opzoeken. Daarmee was zijn behandeling van oudtestamentische gegevens inderdaad een beperkte! Maar aan die bewuste keus van Paas mag je niet voorbij kijken. Dan zou je hem onrecht doen.

Paas' manier van handelen impliceert dat je uit zijn studie geen conclusies van geloof of ongeloof moet trekken. Daar ging het Paas niet om. Zijn bedoeling was ook niet een eigen thetische, gereformeerde beschrijving van de heilige of bijbelse geschiedenis te geven. Daarnaast moet je zijn dissertatie dus ook niet beoordelen. Als hij dát had gewild, dan had hij geloof en openbaring er niet buiten kunnen laten: dat zal duidelijk zijn. Maar Paas had een andere doelstelling: immanente kritiek leveren op bepaalde wetenschappelijke standpunten.

We hechten er daarom aan - en we weten dat dr. Paas het daarmee eens is - om expliciet te verklaren dat, ook als je op grond van archeologische gegevens niet méér kunt zeggen dan dat de uittocht uit Egypte 'aannemelijk' is, het op grond van Gods openbaring voor het geloof vaststaat dat God zijn volk uit Egypte heeft verlost en uitgeleid.

Wat kon en kan de TU met kritische vragen over de dissertatie van Paas?

Het zal duidelijk zijn dat de TU voor de dissertatie van Paas geen verantwoordelijkheid draagt. Het boek is niet voorgelegd aan de academische senaat in Kampen. En in 1998 was Paas ook niet in dienst bij de TU en stond hij dus niet onder haar toezicht.

Met de benoeming van iemand in een bepaalde functie is niet meteen alles wat hij in het verleden gedaan heeft, boven kritiek verheven of goedgekeurd. Het proefschrift

van Paas blijft voor zijn eigen rekening en voor die van de theologische faculteit van de rijksuniversiteit Utrecht die zijn dissertatie accepteerde.

Paas is niet benoemd als docent Oude Testament, maar als docent in de missiologie. Dat gebeurde niet op basis van zijn dissertatie, maar op grond van recente, missiologische publicaties en op basis van met hem gevoerde gesprekken over zijn confessionele en kerkelijke positie. Kun je zo over iemands verleden soms niet oordelen, over wat hij doet in zijn nieuwe taak kan dat wel. Paas is benoemd per 1 januari 2009 en vanaf die datum geldt voor hem wat voor al onze docenten geldt. In zijn werk en zijn publieke optreden is hij gebonden aan Schrift en belijdenis. En daarop wordt door de bevoegde instanties in Kampen toegezien. Paas, en ook de andere docenten trouwens, mogen en moeten door de kerken nagerekend worden. Daar zijn ze 'professionals' voor. En daar zijn ze gereformeerd voor!

Maar is dat geen formele opstelling waarmee je zorgen over het verleden niet echt wegneemt? Kan je en moet je als TU niet meer doen?

Natuurlijk. En dat is ook gebeurd! We zijn intern nagegaan of de ernstige beschuldiging van schriftkritiek steek houdt. Daarbij concentreerden we ons op twee punten: zijn schrijven over Genesis 1 en zijn dissertatie.

Op dit moment staat Genesis 1 in het brandpunt van de belangstelling. We constateren dat bij Paas niet het goddelijk gezag van de openbaring in Genesis 1, maar wel een bepaalde uitleg ervan ter discussie staat. Vanwege zijn schrijven over Genesis 1 wordt Paas wel een tweede Geelkerken genoemd. Of iemand die nog verder gaat dan Geelkerken. Dat is een voor gereformeerden ernstig verwijt. Dr. J.G. Geelkerken was de Amsterdamse predikant die in 1926 door de synode van Assen werd veroordeeld en afgezet.

Naast wat prof. Kwakkel al heeft geschreven over de opvattingen van Paas inzake Genesis 1, is het om zeker drie redenen niet terecht dat Paas op één lijn wordt gezet met Geelkerken:

- a. In 1926 werd niet een algemene leeruitspraak gedaan over de enig-wettige exegese van Genesis 1-3. De synode wees slechts de concrete opvatting van dr. J.G. Geelkerken met betrekking tot een aantal elementen in de beschrijving van de zondeval in Genesis 2 en 3 af; ze bedoelde geen andere uitspraak te doen over het Schriftgezag dan dat ze handhaafde wat daaromtrent in de NGB wordt beleden (vgl. *Acta GS Amersfoort-Centrum 2005*, art. 134 grond 3 onder besluit 5). Met deze uitspraak kan daarom niet zomaar iemand anders worden veroordeeld. En al helemaal niet als het ook nog eens gaat om opvattingen niet over Genesis 2 en 3, maar over Genesis 1. Daarover heeft Assen-1926 helemaal niets gezegd.
- b. Bij Paas is op geen enkele manier sprake van obstructie van de kerkelijke rechtsgang of van het weigeren van het bieden van rekenschap, zoals dat door de synode van 1926 bij dr. Geelkerken werd geconstateerd en mee ten grondslag lag aan zijn veroordeling (vgl. *Acta buitengewone GS Assen 1926*, art. 149). Paas heeft open en royaal op iedere vraag geantwoord die hem door de bevoegde instanties werd gesteld.

- c. Het belangrijkste: dr. Geelkerken werd veroordeeld omdat hij voor zijn opvattingen geen gronden aan de Heilige Schrift zelf ontleend, aanvoerde (vgl. K. Schilder, *Een hoornstoot tegen Assen?* en C. Trimp, *Om de klaarheid der waarheid*, 42-46). Paas heeft zich bezighouden met het genre en de exegese van Genesis 1, beriep zich op de geschiedenis van de exegese van Genesis 1 en bracht andere plaatsen van de Schrift waarin over de schepping wordt gesproken in, in het debat. Het in de artikelen 4 en 5 NGB beleden *gezag van de Schrift* stelde en stelt hij nergens ter discussie, zoals dat door de synode wel bij dr. Geelkerken werd aangewezen.

Paas is naar aanleiding van zijn dissertatie neergezet als schriftcriticus. Dat is de centrale klacht en het grote bezwaar. Is dat verwijt terecht?

Hierboven is al aangegeven dat dat verwijt geen stand houdt als je let op wat Paas met zijn dissertatie beoogde. Hij heeft juist omgekeerd een schriftkritisch standpunt willen ondergraven! Het is jammer dat critici dit kader niet hebben verdisconteerd. Prof. Kwakkel heeft aangegeven hoe de dissertatie van Paas gelezen dient te worden. Critici zeggen dat Kwakkel de opvattingen van Paas te rooskleurig voorstelt. Maar wij zijn overtuigd van de deskundigheid van Kwakkel. Wij gaan ervan uit dat hij de dissertatie van Paas adequaat heeft weergegeven en getaxeerd. Dit temeer waar we ook de eigen verklaring van Paas serieus nemen. De critici gaan er namelijk aan voorbij dat Paas uitdrukkelijk ingestemd heeft met de artikelen van Kwakkel als een juiste samenvatting van de intenties van zijn studie. Zoals hij zich ook in de weergave die in deze terugblik geboden wordt, herkent. Moet de TU ervan uitgaan dat de critici beter weten wat Paas drijft en bedoeld heeft dan hij het zelf weet? Mag de TU niet uitgaan van zijn eigen verklaring dat hij zich herkent in wat Kwakkel en deze terugblik over hem schrijven en dat hij zich miskend acht door wat hem als overtuiging van de kant van critici wordt toegedicht?!

Naar ons oordeel wordt met de beschuldiging van schriftkritiek onrecht gedaan aan dr. Paas. Als hij zich naar ons oordeel wel schuldig gemaakt zou hebben aan schriftkritiek, dan hadden docenten, bestuurders en curatoren zeker niet ingestemd met de benoeming van Paas.

Wat valt er te zeggen over de actuele opstelling van Paas?

Met Paas is in het kader van zijn benoemingsprocedure in het najaar van 2008 meerdere keren en door meerdere instanties binnen de TU uitdrukkelijk gesproken over schriftgezag en gereformeerde belijdenis. Hij heeft zich daar grondig op laten bevragen. Open en royaal heeft hij daarop geantwoord en zich op de aangelegen punten telkens weer op een voor ieder vertrouwen wekkende manier uitgesproken. Zo heeft de TU hem trouwens ook leren kennen tijdens een eerder tijdelijk dienstverband (dat resulteerde in de publicatie *Vrede stichten*). Het verwijt van schriftkritiek wordt ook niet teruggevoerd op de recente missionaire publicaties van Paas. Uit die studies kan duidelijk zijn hoe hij in een geseculariseerd Nederland juist op wil komen voor de naam van de Here en de betrouwbaarheid van zijn Woord. Zo hebben onze evangelisatie-deputaten hem in hun contacten met hem leren kennen.

Bij zijn aantreden heeft Paas 'oprecht en met een goed geweten' en 'voor het aangezicht van God' verklaard dat de leer van de drie formulieren in alle delen (ook in de artikelen 2-7 NGB over de Heilige Schrift en in de artikelen 12-14 NGB en Zondag 3 HC over schepping en zondeval) geheel overeenstemt met de leer van de Heilige Schrift. Hij heeft beloofd zich aan die leer te houden, die te onderwijzen en te verdedigen. En hij heeft beloofd zich te zullen laten aanspreken als daar reden toe is. Net als de overige Kamper docenten. Mogen en durven we nog iemand op zijn woord en handtekening vertrouwen?

Maar als je als kerklid nu moeite blijft houden met de opvattingen van Paas?

Dat kan. Paas is zelf de laatste die zijn opvattingen boven kritiek verheven acht. Maar ook als er te twisten valt over de apologetische methode van Paas in zijn dissertatie, dan ligt dat op een ander niveau dan de beschuldiging van 'schriftkritiek'.

We zijn het binnen de kerk niet altijd op alle punten eens met elkaar in de manier waarop we, zoals Paulus dat noemt, de strijd van het geloof voeren tegen de tegenstanders van het evangelie. Hij roept ons op in die strijd eensgezind te zijn (Fil. 1:27-30). Vóór we dat echt zijn, valt er vaak intern heel wat te doen en te bespreken! Laten we daarbij niet de proporties uit het oog verliezen. Het door Paulus bevolen streven om inhoud te geven aan het één van Geest te zijn en het interne debat dat dat vereist, ligt op een ander niveau dan de strijd tegen de tegenstanders van het evangelie. Laten we binnen de kerk niet elkáár als de door Paulus bedoelde tegenstanders gaan zien! Maar laten we werken aan gezamenlijkheid in de strijd tegen hen die Paulus vijanden van het evangelie noemt. En laten we ervoor uitkijken dat we niet in interne polemieken blijven steken.

Hoe moet de TU nu verder?

Allereerst vinden we in heel de gang van zaken aanleiding om heel het proces van de benoeming van dr. Paas intern nog eens goed tegen het licht te houden. De procedures waren goed. Maar zijn er zaken die niettemin verkeerd zijn gegaan? Hebben we de omstandigheden reëel genoeg ingeschat? Welke lessen zijn er te trekken naar de toekomst?

Verder is het van belang om onze energie op de goede zaken te richten.

Wij begrepen de zorgen die ontstonden na de in de publi-

citeit gebrachte citaten van dr. Paas. Wij zijn daarmee ook aan het werk gegaan. Wij zien die zaak voor ons deel nu als afgerond. Wij zien Paas nu graag zijn (in brede kring erkende!) deskundigheid inzetten voor de nieuwe master 'Missionaire gemeente': een belangrijk initiatief van de TU.

In Kampen begrijpen we dat er in de kerken vragen leven inzake het schriftgezag en dat men daarin van de Kamper theologen reacties en publicaties verwacht⁴. Dat signaal pakken we graag op. Want er is inderdaad alle reden om op dit punt de gereformeerde identiteit te profileren: nationaal en internationaal. Het is het voornemen van het College van Bestuur om in de loop van de cursus 2009-2010 Deo Volente enkele studiedagen te beleggen waarop 'Kampen' zal laten zien waar de universiteit in het hedendaagse bijbelonderzoek mee bezig is en waar zij als gereformeerde instelling voor staat. Dat is veel breder en gaat verder dan alleen de kwestie waarop deze terugblik betrekking heeft. Bij die studiedagen mag het uiteraard ook niet blijven! Profileren van de gereformeerde theologie is als een van de speerpunten van de TU benoemd op de laatste synode. Daar willen we in en vanuit Kampen graag aan werken. We vragen uw gebed. God zij ons genadig en schenke ons zijn zegen.

Ds. Pieter Niemeijer is voorzitter van de Raad van Toezicht van de Theologische Universiteit in Kampen.

Noten:

- 1 Wij bieden die duidelijkheid. Voor de benoeming van dr. Paas is immers niet hij verantwoordelijk, maar de Theologische Universiteit.
- 2 Opkomen voor de historische betrouwbaarheid: zo verwoordde Paas zelf in contact met ons zijn intentie.
- 3 Paas in contact met ons: "In mijn Engelse diss heb ik (...) met nadruk verklaard dat ik de bijbelse gegevens erbuiten heb gehouden. Ik heb me beperkt tot de archeologie en wat op basis daarvan 'aan-nemelijk' is. M.a.w.: ik heb laten zien dat archeologische gegevens het bijbelse verhaal bevestigen - of in elk geval niet tegenspreken."
- 4 Een paar voorbeelden van publicaties uit het recente verleden: de Kamper docentenbundel *Gereformeerde theologie vandaag: oriëntatie en verantwoording* uit 2004; de artikelen over de TU-studiedag n.a.v. de bundel *Woord op schrift* in *De Reformatie*, jg. 78, mei-juli 2003; de bijdrage van de dogmaticus prof. Kamphuis aan *Woord op Schrift*; artikelen van de oudtestamenticus prof. Kwakkel over schriftkritiek en redactiekritiek in *De Reformatie*, jg. 80, september 2005; de verschillende commentaardelen in de serie *Commentaar op het Nieuwe Testament* van de hand van de nieuwtestamenticus prof. Van Houwelingen; de cursus *Hermeneutiek* van de ethicus prof. De Bruijne.

uit de kerken

Staphorst - jubileum: Op 21 juni was ds. M. Brandes 50 jaar predikant. Zijn standplaatsen waren: Daarerveen (1959), Meppel (1964), Hengelo (1967), Ermelo (1973), Groningen-Oost (1981) en Hardenberg (1988, vanaf 1993 Hardenberg-Oost). Het emeritaat begon in 1995.

Groningen-West - beroepen: ds. J.H.F. Schaeffer te Wageningen.

Bunschoten-Oost - beroepen: ds. A.J. Haak te Driesum.

HOOP voor Rwanda

Elk kind telt!
Help een kind zoals
Habimama en zijn
familie. Word donateur
of sponsor een gezin.

www.redeenkind.nl
giro 1599333

Donatus
verzekert vertrouwd

Donatus verzekert kerkgebouwen en alles wat daarbij hoort. Zoals doopvonten, kanselbijbels en orgels. Ook voor vrijwilligers en werkers in kerkelijke dienst hebben we passende verzekeringen. Donatus is een betrokken specialist. Klein genoeg om u persoonlijk van dienst te zijn. Groot genoeg om met een gerust hart uw verzekeringsbelangen aan toe te vertrouwen. Donatus is een onderlinge verzekeringsmaatschappij zonder winstoogmerk. Samen met u zorgen we ervoor dat wat waardevol is, behouden blijft voor onze kinderen en hun kinderen en hun kinderen...

Donatus

www.donatus.nl tel. 073 - 5221700